

Trianon enciklopédia

© A szerkesztők, 2023

© A szerzők, 2023

© Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023

© Habsburg Ottó Alapítvány, 2023

Trianon enciklopédia

Szerkesztette

Ablonczy Balázs – Hatos Pál – Nagy Szabolcs –
Szeghy-Gayer Veronika – Zahorán Csaba

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

HABSBURG OTTÓ
ALAPÍTVÁNY

Budapest, 2023

A kötet a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Közép-Európa Kutatóintézet, a Trianon 100 MTA–Lendület Kutatócsoport és a Habsburg Ottó Alapítvány közötti együttműködés keretében született meg.

TRIANON 100

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

Szerzők

Ablonczy Balázs	Hornják Árpád	Popély Árpád
Anka László	Jeszenszky Géza	Ress Imre
Berkes Antal	Juhász Balázs	Révész Tamás
Bódy Zsombor	Kerepeszki Róbert	Segyevy Dániel Zoltán
Demeter Gábor	Kósa László	Szarka László
Egry Gábor	Kövecsi-Oláh Péter	Szécsényi András
Fejérdy András	L. Balogh Béni	Szeghy-Gayer Veronika
Fodor János	Murber Ibolya	Szűts István Gergely
Főcze János	Perczel Olivér	Tomka Béla
Géra Eleonóra	Péterffy-Cserháti Katalin	Tóth Imre
Glant Tibor	Pogány Ágnes	Turbucz Dávid
Gottfried Barna	Pók Attila	Vizi Balázs
Hahner Péter	Pollmann Ferenc	Zahorán Csaba
Hatos Pál		Zeidler Miklós

A borító Tábor János és Dankó Ödön: *Hungary's Fate of Old...* című plakátja (Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája) felhasználásával, a Magyar Nemzeti Múzeum engedélyével készült.

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó és a Habsburg Ottó Alapítvány
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor és Pröhle Gergely igazgató

Kapcsolat: www.ludovika.hu | www.habsburgottoalapitvany.hu

Felelős szerkesztő: Kamarás-Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: György László
Korrektor: Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

ISBN 978-963-653-000-6 (nyomtatott) | ISBN 978-963-653-002-0 (elektronikus PDF)
ISBN 978-963-653-001-3 (ePub)

© A szerkesztők, 2023

© A szerzők, 2023

© Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023

© Habsburg Ottó Alapítvány, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

Előszó	9
<i>Hatos Pál</i> Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom	13
<i>Fodor János</i> Apáthy István	18
<i>Anka László</i> Apponyi Albert	21
<i>L. Balogh Béni</i> Az aradi magyar–román tárgyalások	25
<i>Ress Imre</i> A badeni levéltári egyezmény	29
<i>Szarka László</i> Beneš, Edvard	37
<i>Hahner Péter</i> Berthelot, Henri Mathias	42
<i>Ablonczy Balázs</i> Bethlen István	44
<i>Demeter Gábor</i> A bolgár béke – a neuilly-i békeszerződés	48
<i>L. Balogh Béni</i> Brătianu, Ion I. C. (Ionel)	52
<i>Hahner Péter</i> Clemenceau, Georges (Eugène Benjamin)	56
<i>Hornyák Árpád</i> Cvijić, Jovan	60
<i>Pollmann Ferenc</i> Az északi hadjárat	63
<i>Hahner Péter</i> Franchet d'Espèrey, Louis Félix Marie François	66
<i>Zahorán Csaba</i> A gyulafehérvári román népgyűlés	69
<i>Zeidler Miklós</i> Határmegállapítás – Magyarország új határainak kijelölése	73
<i>Turbucz Dávid</i> Horthy Miklós	78
<i>Főcze János</i> Impériumváltások	82
<i>Pók Attila</i> Jászi Oszkár	86

<i>Hatos Pál</i> Károlyi Mihály és mítosza	89
<i>Fejérdy András</i> A katolikus egyház és Trianon	99
<i>Bódy Zsombor</i> Közellátás	103
<i>Hatos Pál</i> Kun Béla	106
<i>Révész Tamás</i> A Lajtabánság	115
<i>Révész Tamás</i> Leszerelés és hadseregszervezés	119
<i>Jeszenszky Géza</i> Lloyd George, David	124
<i>Zeidler Miklós</i> A magyar béke delegáció összetétele	127
<i>Zeidler Miklós</i> A magyar béke delegáció tevékenysége	132
<i>Segyevy Dániel Zoltán</i> A magyar béke-előkészületek	139
<i>Pogány Ágnes</i> Magyarország I. világháborús jóvátételi kötelezettségei	143
<i>Hatos Pál</i> A Magyarországi Tanácsköztársaság	147
<i>Szűts István Gergely</i> A Magyarországra települt intézmények	152
<i>Tóth Imre</i> A magyar–osztrák határ meghúzása, 1921–1923	155
<i>Zahorán Csaba</i> Maniu, Iuliu	159
<i>Szarka László</i> Masaryk, Tomáš Garrigue	164
<i>Szűts István Gergely</i> Menekültek	169
<i>Szarka László</i> Milan Hodža és Bartha Albert budapesti tárgyalásai 1918 decemberében	172
<i>Jeszenszky Géza</i> A nagyhatalmak békeprogramjai	177
<i>Jeszenszky Géza</i> A német béke – a versailles-i békeszerződés	181

<i>Egry Gábor</i> Nemzeti önrendelkezés és népszavazás	183
<i>Segyevy Dániel Zoltán</i> Népszavazások és határviták	188
<i>Juhász Balázs</i> Orlando, Vittorio Emanuele	191
<i>Berkes Antal</i> Az optánsügy	194
<i>Murber Ibolya</i> Az osztrák béke – a saint-germain-en-laye-i békeszerződés	198
<i>Hornyák Árpád</i> Pašić, Nikola	202
<i>Ablonczy Balázs</i> A párizsi békekonferencia	206
<i>Kósa László</i> A protestáns egyházak és Trianon	210
<i>Perczel Olivér</i> Román megszállás Magyarországon, 1919–1920	216
<i>Jeszzenszky Géza</i> Seton-Watson, Robert William („Scotus Viator”)	221
<i>Jeszzenszky Géza</i> A Smuts-misszió	225
<i>Tóth Imre</i> A soproni népszavazás	229
<i>Géra Eleonóra</i> A spanyolnátha	233
<i>Jeszzenszky Géza</i> Steed, Henry Wickham	236
<i>Szarka László</i> Šrobár, Vavro	238
<i>Szarka László</i> Štefánik, Milan Rastislav	243
<i>Kerepeszki Róbert</i> A szegedi (és aradi) ellenkormányok	247
<i>Gottfried Barna</i> A Székely Hadosztály	251
<i>Popély Árpád</i> A szláv korridor	255
<i>Szeghy-Gayer Veronika</i> A Szlovák Tanácsköztársaság	260

<i>Ablonczy Balázs</i> Teleki Pál	262
<i>Pollmann Ferenc</i> A tiszai offenzíva	266
<i>Kövecsi-Oláh Péter</i> A török béke – a sévres-i (majd lausanne-i) békeszerződés	269
<i>Szécsényi András</i> Trianon és a zsidóság	273
<i>Tomka Béla</i> A trianoni békeszerződés gazdasági következményei Magyarországon	277
<i>Zeidler Miklós</i> A trianoni békeszerződés ratifikációja	281
<i>Vizi Balázs</i> A trianoni békeszerződés rendelkezései	285
<i>Szeghy-Gayer Veronika</i> A turócszentmártoni nyilatkozat	290
<i>Zahorán Csaba</i> Az utódállamok területi követelései	293
<i>L. Balogh Béni</i> Vaída-Voevod, Alexandru	298
<i>Péterffy-Cserhádi Katalin</i> A vasút és Trianon	301
<i>Ress Imre</i> A velencei könyvtári és múzeumi egyezmény	304
<i>Ablonczy Balázs</i> Vix-jegyzékek	309
<i>Pollmann Ferenc</i> A Vörös Hadsereg	313
<i>Glant Tibor</i> Wilson, Thomas Woodrow	316
Szerzők és szerkesztők	320
Képjegyzék	322

Előszó

Mikor mondták ki az erdélyi románok a Magyarországtól való elszakadást? Hány jegyzéket adott át Fernand Vix alezredes a magyar kormánzatnak? Ki volt Szlovákia első diktátora? Kik szálltak szembe az egyre több magyarlakta területet megszálló idegen csapatokkal? Hogyan érintette a magyar vasúthálózatot a trianoni békeszerződés? Hány menekült érkezett Magyarországra az elcsatolt területekről? Mennyi időbe telt, mire úgy-ahogy magához tért a magyar gazdaság Trianon után?

2018-ban világszerte nagy érdeklődés övezte az I. világháború végének századik évfordulóját. Az 1918. november 11-én megkötött compiègne-i fegyverszünet emléke azonban sokkal halványabb Közép- és Kelet-Európában. Nemcsak azért, mert térségünkben azon az őszön ténylegesen nem értek véget az erőszakos cselekedetek (sőt, a fegyverszünetek is más dátumokhoz kapcsolódnak), hanem főképp azért, mert a háború elhúzódó lezárását elhomályosították a sokkal fajsúlyosabb események. A régió országainak többségében a multietnikus birodalmak felbomlása vagy átmeneti meggyengülése került a középpontba: a nemzeti és függetlenségi mozgalmak diadala, azaz Csehszlovákia és Jugoszlávia létrejötte, Lengyelország újjáalakulása és Nagy-Románia létrehozása. Magyarországon viszont három drámai eseménysort idéztünk fel: a háborús vereséget követő, 1918. végi összeomlást, az 1919-es zavaros időszakot, végül pedig a trianoni békeszerződés 1920. június 4-i aláírását és annak hatásait. Ünneplés helyett pedig inkább megemlékezésekre, illetve vitákra került sor a századik évfordulón, amelyekből a magyar politikusok, történészek, értelmiségiek egyaránt kivették a részüket. Ismét bebizonyosodott, hogy a történelmi Magyarország felbomlásának emlékezete – legalábbis a közbeszédben – még korántsem hűlt ki. A korszak egy-egy fontosabb mozzanata nemcsak hogy érdekli, meg is osztja a magyarok jó részét, világnézet, pártpreferencia vagy más szempontok alapján. Az a sokrétű jelenségvilág, amelyet Trianon hívószava idéz fel, egyszerre a nemzeti emlékezet kiemelt helye, történetpolitikai küzdőtér, s konjunktúráját élő tudományos kutatási téma. Így még napjainkban is nagyon sokan keresik a válaszokat az olyan kérdésekre, hogy tűnhetett el ilyen gyorsan az „ezeréves Magyarország”, kik a történelmi mértékű csőd felelősei, mit rontottak el a korszak döntéshozói. Röviden: miért és hogyan következhetett be „Trianon”. A tisztánlátást azonban a múltidézés szereplői sem könnyítik meg, hiszen az Országgyűlés üléstermében és a különféle szoboravatásokon elhangzott beszédektől a száraz nyelvezetű szakmunkákig és indulatos publicisztikáig temérdek ellentmondásos magyarázat látott napvilágot az 1918–1920 között történekről, különösen a századik évfordulók idején. Az egyes narratívák pedig gyakran teljesen ellentmondanak egymásnak. Bár a történészszakmában ez nem annyira ritka jelenség (a politikában pedig még kevésbé), ám a történelem iránt érdeklődő olvasó még akkor is zavarba jöhet, ha a kifejezetten neki szóló kiadványokhoz nyúl. A történelmi Magyar Királyság felbomlása és a trianoni békeszerződés volt a témája több, az elmúlt években a *Rubiconban*, a *BBC Historyban* vagy a *Múlt-korban* megjelent összeállításnak, egy sor évfordulós tévéműsornak, de népszerűsítő könyvek is születtek. Ilyen volt például a *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*, a *térKéptelen(?) Trianon* című atlasz

vagy a *Trianoni kiskaté*. És akkor még nem is szóltunk a dokumentumfilmekről vagy színdarabokról, amelyek mind-mind ezt a problémakört járták körbe.

De akkor mégis miért volt szükség egy újabb könyvre? Szerkesztőkként a célunk épp az volt, hogy egy olyan kézikönyvvel álljunk elő, amely a tényanyagra koncentrálna és segít tájékozódni, eligazodni a történelmi folyamatok és különféle értelmezések szinte őserdővé fejlődött rengetegében. A megvalósítás az NKE EJKK Közép-Európa Kutatóintézet és a BTK Történettudományi Intézet Lendület – Trianon 100 Kutatócsoport eredményes együttműködésének újabb bizonyítéka – a 2022 őszén megjelent *Kérészállamok. Átmeneti államalakulatok a történelmi Magyarország területén (1918–1921)* című kötetünk után. A szerkesztőknek el kellett dönteniük, hogy az enciklopédia tervezése során – elsősorban a szócikkek összeállításakor – mi legyen a fő szempont: vajon az 1918–1920-as időszak kevésbé feltárt, esetleg teljesen ismeretlen (vagy feledésbe merült) történelmi kérdései, személyei, eseményei és jelenségei kerüljenek a középpontba, vagy inkább az átértelmezett, új megvilágításba helyezettek? Végül mindkét megközelítés érvényesült. A szerzők 74 szócikkben foglaltak össze viszonylag röviden és közérthetőségre törekedve egy sor olyan témát, amelyek már ismerősek lehetnek a történelem iránt érdeklődők számára, de nem maradhattak ki egy ilyen munkából. Idetartoznak az egyes békeszerződések, a párizsi békekonferencia vagy a Tanácsköztársaság harcai, amelyeket magas színvonalon és a legújabb kutatási eredmények alapján mutattak be a szerzők. Olyan szócikkek is keletkeztek, amelyek kevésbé ismert mozzanatokra, összefüggésekre világítanak rá, vagy a reflektorfényen kívül álló, mégis fontos személyeket mutatnak be – idesorolhatjuk a „trianoni menekültek” kérdését, az Osztrák–Magyar Monarchia örökségét érintő megállapodásokat, az impériumváltásokat, a spanyolnáthát, a Smuts-missziót, Henri Mathias Berthelot vagy Apáthy István szerepét, Trianon és a zsidóság viszonyának kérdését, valamint a közellátást. Bekerültek a könyvbe olyan jelenségek is, amelyeket már többször is újraértelmezett a magyar történetírás – és most is lehetett róluk újat mondani –, mint az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom, a felbomló Monarchia hadseregének leszerelése, illetve az új magyar hadsereg megszervezése, a trianoni békeszerződés gazdasági következményei vagy a nemzeti önrendelkezés kérdése. Nem maradhattak ki azok az ellentmondásos megítélésű, gyakran mítoszok ködébe burkolt figurák sem, mint például Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Kun Béla, Horthy Miklós, a külföldiek közül pedig Georges Clemenceau vagy Woodrow Wilson. „Trianon” azonban természetesen nemcsak Magyarország és a nagyhatalmak ügye volt, hanem ezer szállal kapcsolódik a szomszédos nemzeti mozgalmak és országok történetéhez is, amelyből számos téma és személy lehet ismeretlen a magyar olvasó számára – legalábbis nemzeti elfogultságtól mentesen –, gondoljunk csak Edvard Benešre, Vavro Šrobárra, Alexandru Vaida-Voevodra, Jovan Cvijićre vagy Milan Rastislav Štefánikra, a szlovák és román elszakadás kimondására vagy mondjuk az osztrák–magyar határ kijelölésére.

A szócikkek 41 szerzője számos tudományos intézményt képvisel – egyetemeket, kutatóintézeteket, múzeumokat –, vannak közöttük fiatalabbak és idősebbek, sok-könyves és kevésbé ismert történészek Magyarországról és a szomszédos országokból egyaránt. Ez a változatosság az egyes írások stílusában is érvényesül. Noha elengedhetetlen volt bizonyos mértékű – de főképp a terminológiát érintő – egységesítés, nem

törekedtünk az egyes szövegek uniformizálására. A történetírásnak nincsen a természettudományokhoz hasonló egyértelmű fogalmi készletrendszere. Tiszteletben tartottuk tehát a szerzők egyéni stílusát, amiből adódóan egyes írások a szépirodalom határát súrolják, mások nyelvezete viszont klasszikusabban lexikonszerű; készültek részletgazdagabb, valamint csak a legfontosabb ismeretek bemutatására szorítózkodó szócikkek. A sokszínű szövegeket mindazonáltal összeköti a szerzőknek a múlt megismerésére való ösztönös és örömet adó igyekezete, illetve a tárgyilagos elemzés követelményének érvényesítésére való tudatos törekvés – amit reményeink szerint az olvasók is érzékelné fognak.

Abban bízunk, hogy a mai magyar történeti kutatás élvonalát képviselő kötet megtalálja az utat olvasói, elsősorban a történelemtanárok, egyetemisták felé, és összefogott, világos, de nem egysíkú magyarázatokkal segítheti azokat, akiket érdekelnek a magyar történelem ezen tragikus évei. Trianon megismerésében – akár tetszik, akár nem – a rációé a főszerep, csak ennek segítségével tudjuk feldolgozni az évszázada történt, de napjainkra is kiható eseményeket. Ez a 74 szócikk megannyi támasz, segítség ebben a folyamatban, amit a történelmi múlt feldolgozásának tartunk, hogy ne regényesített, végtelenül egyszerűsítő magyarázatok uralják közéletünket ebben a fontos témában.

Budapest, 2023. június 26.

A szerkesztők